Daniëlle Hermans en
Esther Verhoef

Stil in mij

Overleven bij de nonnen

2023 Prometheus Amsterdam

Woord vooraf van de auteurs

'Ik zie dat meisje daar nog staan. Ik weet zelfs nog hoe ze heette. Omdat de nonnen vonden dat haar rokje te kort was, lieten ze haar in de aula op het podium plaatsnemen. Toen trokken ze haar onderbroekje tot op haar knieën naar beneden. Zo moest ze blijven staan terwijl wij toekeken. Ik weet niet meer hoe lang, maar in mijn beleving duurde het uren.' – Louise zat eind jaren dertig op een kloosterschool in Oisterwijk

Op 11 maart 2013 werd in een uitzending van *Pauw & Witteman* aandacht besteed aan het Tweede Rapport van de commissie-Deetman: *Seksueel misbruik van en geweld tegen meisjes in de Rooms-Katholieke Kerk*. Te gast was onder meer mevrouw Els Mulkens. Zij vertelde over de wreedheden die zij als meisje had moeten ondergaan op een internaat waar nonnen de scepter zwaaiden.

Op dat moment bekeken wij allebei die uitzending en twitterden er dezelfde avond nog over. Het verhaal van Els was voor ons zeer herkenbaar: onze moeders hadden

allebei op door nonnen geleide scholen gezeten. Wij zijn opgegroeid met verhalen over wat onze moeders, tantes en oma's daar hebben meegemaakt.

Het verbaasde ons dat het tweede rapport van de commissie-Deetman zo 'klein' bleef in de media. Waar – terecht – veel aandacht was voor jongens die slachtoffer waren geworden van geweld en misbruik binnen de Rooms-Katholieke Kerk, bleef het geweld door nonnen tegen meisjes onderbelicht.

De wens groeide hier 'iets' mee te gaan doen. We wilden deze vrouwen een stem geven. Uiteindelijk kozen we ervoor om hun verhalen uit eerste hand op te tekenen en ze te bundelen.

De leeftijd van de vrouwen gaf de doorslag. We gingen ervan uit dat degenen die als kind onder het regime van nonnen hadden geleefd, van de generatie van onze moeders en daarboven zouden zijn: in de zestig, zeventig, tachtig. Over korte of langere tijd zouden zij niet meer in staat zijn om zélf hun verhaal te doen. Het zou voor sommigen de laatste kans zijn op erkenning over wat hun was aangedaan.

We zochten contact met het Vrouwenplatform Kerkelijk Kindermisbruik (VPKK) en kregen hulp van voorzitster Annemie Knibbe. Zij ging namens ons op zoek naar vrouwen die over hun jeugd wilden praten en niet terugschrokken voor publicatie van hun verhaal.

Het bleek makkelijker dan wij vermoed hadden om deze vrouwen te vinden. We hadden er wel honderd kunnen interviewen. Dat zegt, vrezen wij, iets over de omvang van het probleem en het werkelijke aantal slachtoffers. De VPKK schat, onder meer op basis van de bij hen bekende gevallen, dat er in Nederland momenteel tussen de 10.000 en 40.000 vrouwen wonen van wie de levensgeschiedenis vergelijkbaar is met de verhalen in dit boek.

Over de onderlinge taakverdeling waren we het al snel eens. Voor deze vrouwen zou het al moeilijk genoeg zijn om ten overstaan van één vreemde in detail te moeten treden over vaak heel ingrijpende herinneringen. Twee onbekenden zou te bedreigend zijn. Geen vertrouwen kunnen geven, zeker niet aan een andere vrouw, is een terugkerend thema bij veel vrouwen die zijn geïnterviewd.

Daniëlle ging de gesprekken aan. Samen met Annemie Knibbe van het VPKK reisde zij hiervoor het hele land door. Daniëlle nam de gesprekken op en typte deze uit, waarna Esther de transcripties tot hun huidige vorm uitwerkte, aanvullende vragen stelde en een balans zocht om de verhalen in boekvorm tot hun recht te laten komen. Daniëlle besprak de vragen en keuzes met de vrouwen en overlegde hierover met Esther. Door deze rolverdeling stond Esther

emotioneel verder van de vrouwen af, waardoor zij objectief naar de verhalen kon kijken.

Sommige geportretteerden waren bereid met naam en toenaam openheid van zaken te geven, anderen gingen nog te zwaar gebukt onder schaamte en angst en wilden hun verhaal alleen onder pseudoniem laten publiceren. Daarom hebben we ervoor gekozen om uitsluitend hun voornaam en geboortemaand en -jaar in *Stil in mij – overleven bij de nonnen* op te nemen.

Bij elk interview geven we aan in welke instelling(en) de betreffende vrouw heeft gezeten. Sommige komen vaker voorbij. Als een instelling niet in dit boek voorkomt, wil dat niet zeggen dat daar niets is gebeurd. We geven geen compleet overzicht van locaties waar wantoestanden heersten. Ons streven is dat de verhalen samen een zo breed mogelijk beeld schetsen van de aard van het geweld en de gevolgen ervan.

Om juridische redenen hebben wij ervoor moeten kiezen om alle namen van de betreffende nonnen en andere daders te veranderen. Hun werkelijke namen zijn uiteraard bij het VPKK, de uitgeverij en bij ons bekend.

Bij de start van dit project spraken vrienden van Esther, die werkzaam zijn bij justitie, hun zorg uit. Ze zeiden: 'Wie zegt dat die verhalen waar zijn? Het is al zo lang geleden, en het geheugen is allesbehalve accuraat. Hoe kun je dit bewijzen?'

Ons antwoord was duidelijk: wat wij willen, is eenvou-

digweg de vrouwen de stem teruggeven die hen in hun jeugd is ontnomen.

Bewijzen bleken inderdaad niet altijd voorhanden. Zo zijn er nonnen bekend die keer op keer werden overgeplaatst naar andere instellingen, uit de administratie verdwenen (of daar nooit in zijn voorgekomen) en/of een andere naam kregen. Dat maakt het moeilijk om herinneringen, hoe levendig en gedetailleerd ook, te toetsen.

Toch ontkwamen we zelf soms ook niet helemaal aan een lichte vorm van twijfel. Toen een vrouw vertelde dat zij als kind door een non stelselmatig in haar schaamlippen was geknepen, dachten wij: wie doet dat nou? Kon het wel waar zijn? Toen kort erna een vrouw vertelde dat zij haar eigen braaksel had moeten opeten, bekroop ons dezelfde twijfel. Zoiets was toch onbestaanbaar? Maar daarna vertelde nóg een vrouw over het knijpen in schaamlippen. En een ander weer over het opeten van eigen braaksel. En een derde. Vierde. Vrouwen van verschillende leeftijden die elkaar niet kenden, die in instellingen in verschillende delen van het land hebben gezeten die geen onderling verband hadden. Geen ander verband dan dit: er stonden nonnen aan het hoofd. Gaandeweg bleken deze voorbeelden nog maar het topje van de ijsberg te zijn.

Voordat wij begonnen aan *Stil in mij – overleven bij de nonnen* dachten wij dat we vooral zouden spreken met (hoog) bejaarde vrouwen. Zij groeiden op in de periode waarin de Rooms-Katholieke Kerk in Nederland zeer machtig was, en de gezagsgetrouwheid onder burgers groot. Eind jaren

zestig brak een nieuw tijdperk aan, met grote maatschappelijke veranderingen en veel individuele vrijheid. Wij hadden niet verwacht dat de Kerk ook daarna nog zoveel invloed zou hebben. Toch bleven de wantoestanden achter de gesloten deuren van kloosters en internaten bestaan. De jongste vrouw die wij hebben geïnterviewd, is pas 47 jaar.

Voor een aantal vrouwen was het de eerste keer dat ze in detail over hun jeugd bij de nonnen vertelden. Gaandeweg werd duidelijk waarom zij hun geschiedenis voor hun omgeving verborgen hadden gehouden: als je als kind dag in dag uit te horen hebt gekregen dat je de straf die je krijgt hebt verdiend en het allemaal je eigen schuld is, ga je dat geloven. Zeker als je geen ander klankbord hebt. Het heeft ook met schaamte te maken: schaamte omdat ze zich niet hebben verweerd tegen bepaalde handelingen en soms zwijgend hebben toegekeken hoe groepsgenootjes hetzelfde overkwam. Ook zaten sommige vrouwen als kind in het tehuis zo in zichzelf opgesloten dat ze dachten dat alleen zij deze ervaringen hadden.

Het beeld dat uit de interviews naar voren is gekomen, heeft ons dag en nacht beziggehouden. Het zijn geen prettige verhalen. Je vraagt je af: hoe kan het bestaan dat kinderen van soms nog maar drie, vier jaar oud door volwassen vrouwen zo hard en gevoelloos werden behandeld? Dat sommige van deze praktijken binnen bepaalde instellingen gemeengoed waren, zegt ons dat het daar geen excessen waren, maar een onderdeel van het beleid.

Vanuit verschillende kanten worden weleens excuses aangevoerd: nonnen zouden ook slachtoffer zijn van het systeem binnen de Rooms-Katholieke Kerk. Dit zou aanleiding geven tot frustratie, corruptie en machtsmisbruik. Maar dat het aanleiding geeft betekent nog niet dat iedereen binnen dat systeem zich ook aan wangedrag schuldig hóéft te maken. Er zijn ook veel verhalen bekend over humane, ruimhartige nonnen die kinderen liefdevol opvingen.

Menselijkheid staat los van tijdsbeeld, cultuur en opvoedkundige inzichten.

Uit veel verhalen en gesprekken kwam naar voren dat 'iedereen' er vanaf wist, maar niemand ingreep. Vrijwel iedereen hield zijn mond. De nonnen, toeleveranciers, afnemers, artsen, verplegers. Ook voogden en voogdessen, die in dienst waren van de overheid en die deze meisjes in bescherming hadden moeten nemen, sloten hun ogen. Ten slotte bleken er binnen de eigen familie- en vriendenkring weinig mensen bereid om te luisteren naar de kinderen, en hun roep – of vaker: fluistering – om hulp serieus te nemen.

Mishandeling en misbruik van kinderen is een probleem van alle tijden en niet alleen gerelateerd aan religie. Wat we van de verhalen in dit boek kunnen leren, is dat wij, als maatschappij en ieder voor zich, onze ogen en oren wijd open moeten houden en signalen van kinderen altíjd serieus moeten nemen. Want het is mede door de horen-zien-en-zwijgenmentaliteit van de nabije omgeving dat dit zo ver heeft kunnen komen.

Het belang van het vastleggen van deze getuigenissen is in onze ogen groot, niet alleen als erkenning voor de geïnterviewden zelf, maar ook voor andere vrouwen die iets dergelijks hebben meegemaakt. Wij hopen dat hun partners, familieleden en vrienden na het lezen van dit boek zullen begrijpen waarom hun moeder of oma was zoals ze was, deed zoals ze deed, en nu is zoals ze is.

Stil in mij is een ode aan alle vrouwen die geleden hebben onder het regime van nonnen. Wij willen er met dit boek aan bijdragen dat deze misstanden breder bekend raken en dat zij die tot nu toe uit angst en schaamte gezwegen hebben, erachter komen dat zij beslist niet de enigen waren. En ook dat het niet aan hen lag.

Of, zoals een van de vrouwen het zo treffend verwoordde:

'Ik zou die ene zuster graag nog een keer recht in de ogen willen kijken. Dan zou ik haar en de andere zusters iets willen teruggeven, iets wat ik altijd met me heb meegedragen: de onzekerheid, angst en het schuldgevoel, omdat ik vind dat die niet langer bij mij horen, maar bij de mensen die mij dit hebben aangedaan.'

De kracht en moed van de geportretteerde vrouwen is groot. Graag bedanken we hen via deze weg voor hun vertrouwen. Ook gaat onze grote dank uit naar Annemie Knibbe en de medewerkers van het VPKK, zonder wie dit boek niet tot stand had kunnen komen.

Daniëlle Hermans, Utrecht
Esther Verhoef, Den Bosch

Joske & Mietie

Geboren: september 1938
Locatie: voogdijhuis De Nieuwenhof in Maastricht
Periode: 1944-1956 (6-18 jaar)

Joske: 'Mijn tweelingzusje Mietie en ik zijn geboren in september 1938. Er waren toen al drie kinderen: onze zus Wieske en twee broers. Daarna werd er nog een broertje geboren, Paul. Mijn moeder stierf toen Mietie en ik zes jaar oud waren, in 1944. Mijn vader moest voor de Duitsers werken. Bij thuiskomst had hij tbc en kon hij niet meer voor het gezin zorgen.

Op een dag werden mijn oudste zus Wieske van elf en ik opgehaald van huis. Mietie en mijn broer Paul lagen toen in het ziekenhuis. Ik weet nog dat ik een gebloemde jurk aanhad, een zomerjurk. Het was in mei. We werden naar De Nieuwenhof gebracht, een kindertehuis voor voogdijkinderen. Het weeshuis werd in die tijd net opgeheven. Een oudoom was aangesteld als onze voogd. Maar dat heb ik allemaal pas veel later begrepen. Ik was nog te jong om te beseffen wat er gebeurde en liep gewoon met mijn grote zus mee.

Wieske en ik gingen door een heel grote poort. Die stond wagenwijd open. Op het plein erachter stond een zuster. Ze had een schaar in haar hand. Er stonden een paar meisjes bij haar, sommige met lang, andere met pas geknipt, kort haar. Wieske had in die tijd prachtige dikke haren, krullend en lang. Ze was er heel trots op. Ze had de mooiste haren van onze familie. De zuster zag haar, ze klopte de handdoek uit en zei: "Dat komt mooi uit, bij jou kan er een flink stuk vanaf." Dat was het eerste wat iemand binnen de poorten van De Nieuwenhof tegen ons zei. Mijn zus hoorde dat en ze rende weg, door de poort terug de straat op. Ik werd tegengehouden en bij de andere meisjes gezet. Vervolgens heeft de zuster mijn haar kort geknipt. Ik heb Wieske die dag niet meer gezien. Ook daarna zag ik haar nog zelden, want ze werd in een andere groep geplaatst.

De eerste paar dagen waren verschrikkelijk. Ik was alleen met kinderen die ik niet kende en ik begreep niet wat er gebeurde. Alles was nieuw en bedreigend.

Een paar dagen later zag ik mijn zus weer. De zuster had ook haar haar afgeknipt. Zolang mijn tweelingzusje en Paul in het ziekenhuis lagen, en dat was ongeveer twee jaar, hebben Wieske en ik hen nooit mogen bezoeken. Dat zit nog steeds diep.

De volgende ochtend kwam een non, Lucilla heette ze, de slaapzaal binnen. Het was kwart over zes. Ze klapte in haar handen en zei: "Geloofd zij Jezus Christus." De kinderen vlogen hun bedden uit, vielen op hun knieën en ant-

woordden: “In alle eeuwigheid, amen.” Ik stond op en wilde mijn jurk van de stoel pakken, maar hij was weg. In plaats daarvan lagen er lelijke, vreemde kleren. Mijn jurk kreeg ik niet meer terug.

Ik leerde al snel de routine. Elke dag was hetzelfde. Altijd eerst bidden, dan in de rij naar de waskamer. Dat was een heel groot lokaal met wastafels en spiegels erboven. We mochten alleen onze handen en het gezicht wassen. Meer niet als kind, want, zo zeiden ze: “Je wordt toch niet vuil.” Na het wassen moest je je bed opmaken en vervolgens begon om zeven uur de Heilige Mis. Om halfacht kreeg je ontbijt – pap met brokken, brood of melk met vellen – en na het ontbijt moesten kinderen van zes tot elf jaar in stilte aardappelen pitten in de keuken. Die kreeg je dan ’s avonds te eten. Na het pitten aansluiten in de rij en in ons uniform naar school.

De school was in de stad, op de Kruisherengang. In de rij liepen we daarnaartoe. Dat was tien minuten lopen. Op die school wisten de andere kinderen wel dat we bij de nonnen zaten, maar niet dat onze ouders dood waren. Dat hielden we stil, omdat ons door de nonnen was gezegd: “Jullie moeten heel goed bidden, het sterven van jullie vader en moeder is een straf van boven voor hetgeen jullie kwaad doen in het leven.” Als anderen zouden weten dat we geen ouders meer hadden, zouden zij ook denken dat wij slechte kinderen waren.

Er werd weinig gepraat. Eigenlijk gebeurde alles zwij-

gend. Tussen de middag op school werd er na het eten een beetje gesproken, daarna ging de school weer verder tot kwart voor vier. Je ging dan terug naar De Nieuwenhof, kreeg een kop thee en wat brood met stroop en daarna moesten we kousen stoppen. Het werd van je verwacht dat alles zo veel mogelijk in stilte gebeurde.

Soeur Magdaleni was de zuster die vaak bij het kousen stoppen toezicht hield. We deden dat in een groot vertrek, een soort veranda, met ramen waardoor je alle kanten op kon kijken. Als iemand van ons de gang in keek, ging ze tekeer. Op een dag was het Juliette die dat deed. Ze had dik haar, in korte vlechten. Magdaleni rende op haar af en knipte totaal onverwacht haar vlechten af. Juliettes haar stond zigzag naar alle kanten.

Om halfzes moesten we de tafels dekken, na het eten afwassen, je gezicht en handen wassen, voor het bed knielen voor het avondgebed en dan slapen. Een non bleef rondlopen tot iedereen sliep. Je mocht niet op je linkerzij liggen, want daar woonde de duivel. Je moest altijd op je rechterzij slapen en je handen boven de dekens houden.

Op zaterdag moesten we eerst aardappelen pitten, dan tot twaalf uur naar school. Na het middageten trokken we werkkleding en klompen aan en moesten we de lange gangen schrobben en de pleinen schoonmaken. Daarna onszelf wassen en verschonen.'

Mietie: 'Op zaterdag kreeg je een nieuw stel ondergoed. Dan had je het oude ondergoed de hele week aangehad. Je

moest achter elkaar gaan staan, je onderbroek binnenstebuiten keren en aan de zuster laten zien. Het gebeurde vaak dat een van de kinderen een vuile onderbroek had. Dan moest ze die binnenstebuiten op de schrobborstel binden en ermee door de gangen lopen naar de wasbakken. Op en neer, op en neer. Zodat iedereen die daar liep het zag. Sommige kinderen liepen dan extra bij je langs.'

Joske: 'Ik had een moedervlek op mijn rug. Een non zag dat en zei: "Dat is de slechtheid van je ziel, die komt daar naar buiten." 's Avonds keek ik regelmatig in de spiegel of die vlek niet al gegroeid was.

Er was een non die Amalia heette, die vonden ze op een dag met een pater achter een deur aan het zoenen. Daar werd ze voor gestraft, en dat leefde ze uit op de kinderen. Ze riep: "Ga maar naar de douches!" en daar gooide ze dan onverwacht een emmer ijskoud water over je heen.

Er was ook een zuster Patricia, die noemden we Zuster Knuistjes. Zij kon heel goed vertellen, we hingen aan haar lippen. Als ze ons iets vertelde, moesten we op het stoepje onder de kapstok op een rij zitten. Maakte iemand een geluidje, dan werd ze kwaad. We zeiden niet wie het gedaan had, we verraadden elkaar niet. Dan sloeg ze de hele rij met haar vuisten op het hoofd, achter elkaar trommelde ze erop los.

Overal hingen ingelijste foto's van Moederke van Welbergen, een heilige met een liefdevol gezicht, en daar moest ik weleens naar komen kijken. Ze zei dan: "Op wat voor manier moet jouw moeder wel op jou neerkijken?"

Dan verbeet ik mijn verdriet en sloeg zij me heel hard tegen mijn hoofd aan, zodat ik tegen de kast viel.

Tijdens catechismus leerden ze je: "In de hemel zijn ze volmaakt gelukkig." Dus was mijn moeder dat ook, dacht ik – die heeft mij dan niet nodig, die mist mij dus niet. Als ik in de hemel kom zal ze geen interesse in me hebben.

Ik kan me nog herinneren dat we aan een tafel zaten op een vrijdag en zoute haring te eten kregen. Lieske was er nog maar pas. Zij was een heel zwak kind. Ze kwam van de Misericorde af, ook in Maastricht. Ongehuwde moeders kregen daar hun kindje. Een non prikte in de haring en legde die voor haar op haar bord. "Niet in het beestje prikken," zei Lieske meteen. Ze was heel geschokt. Toen sneed de non er een stuk vanaf en propte het in Lieskes mond. Lieske werd daarna vaak onder dwang gevoerd. Mond open, iets erin stoppen, neus dicht. Wij waren nog jong en zagen dat, en we dachten: waarom zien zij het niet, hoe zwak ze is? Dat meisje is korte tijd daarna gestorven.

Een jaar nadat ik op De Nieuwenhof terechtkwam, was de oorlog voorbij. Er zou een optocht langstrekken. We moesten op het Onze-Lieve-Vrouweplein gaan staan, de kleintjes vooraan, in uniform. Dat was een geplooide rok met zo'n extra lijfje en zo'n matrozenkraagje met van die streepjes. We hadden een hoedje op met een rand en zwarte gebreide kousen en zwarte hoge schoenen. Daar stonden we dan, in rijen en de mensen juichten en waren

blij. Opeens kwam er een open vrachtwagen aanrijden, volgeladen met kaalgeschoren vrouwen. De mensen begonnen te joelen en kiezelstenen op te rapen. Die gooiden ze naar die vrouwen. Het was heel griezelig, want ik dacht dat de oorlog weer opnieuw begon. Ik draaide me om en ik zag mijn zus staan, drie rijen verder. Ik riep: "Is er weer oorlog?" en zij deed haar handen omhoog en ze riep: "Wij blijven samen!" met één hand open en van de andere de duim omhoog. Zes kinderen dus.

Mietie lag nog in het ziekenhuis toen Wieske en ik naar De Nieuwenhof werden gebracht. Een jaar na de bevrijding werd Mietie bij mij in de groep geplaatst. We waren toen acht jaar. In die periode kregen we ook meer met straf te maken.'

Mietie: 'Ze hebben me weleens in de kerk laten zitten. Er moest worden gebeden voor een overleden deken. Ik kende het gebed heel goed. Pater Custers zei: "Degene die het niet kent, houdt zijn mond." Uit protest hield ik mijn mond. Hij kwam op me afgelopen en vroeg me waarom ik niet meedeed. "Ik ken het niet," zei ik. Ze hebben me daarop in de kerk laten zitten. Iedereen vertrok. Het werd donker. In de kerk waren heiligenbeelden en er brandden kaarsjes bij. Zo'n beeld was dan net een spook dat naar je gluurde. En daar zat je dan. Ik durfde me niet te bewegen. Om halfelf 's avonds zat ik daar nog. Ze waren me vergeten.'